

T AAL & CULTUUR

[T] DE VLAAMSE CONTACTEN VAN DE NEDERLANDSE KATHOLIEKE HERAUT GERARD BROM (1882-1959)

Dat in de negentiende eeuw J.A. Alberdingk Thijm een hoofdrol speelde in de contacten tussen Nederland en Vlaanderen is bekend. Dat hij in de twintigste een opvolger kreeg in de persoon van Gerard Brom (1882-1959) is het veel minder.

Brom was de jongste zoon uit een omvangrijk en door en door katholiek, Utrechts gezin. Vader was een succesvolle edelsmid die zijn atelier tot bloei wist te brengen dankzij de talloze opdrachten die de kerkenbouw, gevolg van de herleving van het katholicisme, met zich meebracht. Brom studeerde Nederlands in Utrecht, promoveerde op *Vondel's Bekering*, en trad daarna al snel op de voorgrond in de katholieke herlevingsbeweging. Die zou, naar zijn stellige en optimistische verwachting, binnen een generatie of zo het aanzien van "het protestantse vaderland" levensbeschouwelijk en cultureel van top tot teen veranderen. De kweek van een eigen, katholieke, intellectuele elite was daarbij zijn speerpunt. Tien jaar lang leidde hij de redactie van het culturele maandblad *De Beiaard* (1916-1925), probeerde tussen 1920 en 1923 het zijns inziens verwaterde katholieke studentenleven een nieuw godsdienstig en cultureel elan te bezorgen, en

speelde in 1923 een doorslaggevende rol bij de oprichting van de Nijmeegse universiteit, waar hij ook werd aangesteld. Zijn bibliografie telt meer dan vijfhonderd publicaties, waaronder enkele tientallen monografieën en biografieën.

Brom is het best te typeren als "heraut van de katholieke herleving"¹, omdat hij die herleving voortdurend verkondigde, er met het ene na het andere initiatief in vooropliep en geen twijfel liet bestaan over de superioriteit van het katholieke alternatief op ieder gebied. Toen, naarmate de eeuw vorderde, zijn soms utopisch gekleurde toekomstverwachtingen ook in eigen kring steeds minder steun ondervonden, verbleekte de ster van "de katholieke Huizinga" zienderogen. Na zijn overlijden viel er een diepe stilte over zijn persoon en werk.

Bij zijn strijdvaardige optreden liet Brom zich niet door nationale grenzen hinderen, maar Vlaanderen nam in zijn streven wel een heel bijzondere plaats in. Aan het eind van zijn leven schreef hij in zijn autobiografische notities, terugblikkend op zijn vele Vlaamse contacten: "In Vlaanderen op zijn mooist [vond ik] een toekomstbeeld van Rooms Holland." Het lijkt geen twijfel dat hij met die woorden doelde op de benijdenswaardige, historisch ongebroken godsdienstige eenheid van het Vlaamse volk.

Aan het in stand houden en versterken ervan had hij, “de vriend van Vlaanderen”, zoals hij in publicaties soms werd aangeduid, in de loop van zijn leven uit volle overtuiging zijn steentje bijgedragen.

Brom zag de nodige parallellen tussen de katholieke herleving in eigen land en de Vlaamse Beweging. In beide gevallen ging het om achterstelling van een groep die het grootste gelijk van de wereld had haar rechten op te eisen en die daar als gevolg van een brede herleving vanaf het einde van de negentiende eeuw ook steeds beter in slaagde. Tegelijk zag hij in dat Noord-Nederlandse katholieken en Vlamingen nog heel wat cultureel en wetenschappelijk werk te verzetten hadden voor ze aanspraak konden maken op het predicaat van gelijkwaardigheid met hun omgeving. Zijn Vlaamse geloofsgenoten spoorde hij dan ook voortdurend aan zich daarvoor in te zetten.

Twee kenmerkende trekken vallen in zijn engagement op. Ten eerste het overheersen van het godsdienstig belang. Hierin verschilde hij van Thijm. Ook bij deze laatste lag het herstel van een christelijke cultuur aan de basis van zijn streven, maar Thijm cultiveerde in heel België contacten, met Frans- en Nederlandstaligen, katholieken en niet-katholieken. Brom zien we uitsluitend optreden in gezelschap van katholieke Vlamingen. De verklaring voor die veel beperktere reikwijdte ligt in twee

richtingen. Enerzijds zette de inmiddels gegroeide tegenstellingen binnen de Vlaamse Beweging en de veel scherpere profilering van een katholieke tak aan tot een keuze. Anderzijds gaf zijn eigen, diep godsdienstige overtuiging hem in het heil van de wereld uitsluitend in katholiek perspectief te zien. “Vlaams geboren, Rooms herboren, Roomse Vlaam naar voren”, zo vatte hij het ooit samen.

Ten tweede: de weg die Gerard Brom wilde volgen, was exclusief sociaal-cultureel. Dat geldt voor zijn optreden in het noorden evengoed als voor zijn bemoeienissen met Vlaanderen. Brom had een uitgesproken afkeer van politiek. Hij associeerde politiek met machtsvorming, oppervlakkigheid en opportunisme. Wezenlijke resultaten verwachtte hij vooral van culturele en godsdienstige vorming. Alleen die zou tot een heilzame christelijke cultuur en samenleving in katholieke gedaante leiden. Daarom verzette hij zich tegen wat hij beschouwde als besmetting van het Groot-Nederlandse cultuurideaal door politieke bewegingen ter rechterzijde van het politieke spectrum. De autoritaire, soms totalitaire inslag in hun optreden, hun sympathiseren met fascisme en nationaal-socialisme waren hem een gruwel en hij heeft er zich vaak genoeg publiekelijk tegen verzet. Zijn afkeer gold gelijkelijk katholieke, literaire jongeren in het noorden en Vlaamse activisten in het zuiden.

Maar ook is het tekenend dat zijn contacten met de heel gematigde Frans van Cauwelaert van beperkte omvang bleven. In hun jonge jaren leek de verhouding tussen “de heraut-in-de-dop” en “de messias van Vlaanderen” zich tot een intensieve vriendschap te ontwikkelen, maar de politieke weg die de Vlaming ging, zette de contacten op een laag pitje.

Met tientallen figuren uit het Vlaamse letterkundige en academische milieu heeft Brom contacten onderhouden. Bij talrijke gelegenheden is hij door de meest gevarieerde gezelschappen en instellingen, soms ook door de Belgische radio, voor lezingen en causerieën uitgenodigd. De inhoud van die veertig tot vijftig voordrachten lag meestal op godsdienstig of cultureel (vooral literair-historisch) gebied. Maar soms trad hij ook op tijdens een katholieke massamanifestatie, bijvoorbeeld in Mechelen in 1936, op persoonlijke uitnodiging van kardinaal Van Roey. Toen stond zijn naam op de voorpagina van alle Belgische katholieke kranten, samen met die van de Nederlandse aartsbisschop J. de Jong en andere gezagsdragers.

Wijzen op de verwevenheid van Vlaamse Beweging en letterkunde is een open deur intrappen. Het is dus niet verwonderlijk dat we ook op dat vlak Brom ontmoeten. Daar komt echter nog wat bij. In de ogen van Brom had de negentiende eeuw in het Nederlandse taalgebied twee figuren opgeleverd die in hun betekenis voor de vernieuwing van taal en letteren hoog boven het maaiveld uittorenden: Multatuli in het noorden, Gezelle in Vlaanderen. Waar hij echter de grootst mogelijke reserves aan de dag legde ten aanzien van de levensbeschouwelijke tendens in Multatuli's werk (vrijdenkerij en atheïsme), omhelsde hij Gezelles complete dichterschap. Hij zou beslist hebben onderschreven wat Gezellekenner Piet Couettenier ooit omschreef als diens levensprogram: een project “dat zich situeerde in een religieuze herstelbeweging voor het behoud van het christelijk geloof, de eigenheid van het Vlaamse volk en de restauratie van de oude vaderlandse Diets taal”. Voor Brom was Gezelle de dichter bij uitstek, een figuur van Europees niveau die met kop en schouders boven zijn negentiende-eeuwse tijdgenoten uitstak.

Brom kende ook heel wat van Gezelles regels van buiten. Als hij in de Nijmeegse benedenstad genoot

van het uitzicht over de Waal, fluisterde hij Gezelle na: “Jordaene van mijn hert, en anderslag mijns levens, O Leye, o Vlaamse vloed”, zo vertelt hij in zijn herinneringen. Van zijn publicaties over Gezelle is de belangrijkste een receptiegeschiedenis van het dichtwerk: een omvangrijk artikel – bijna een klein boek – en een blijk van eruditie en originaliteit. Toen hij op verzoek van de schoolboekenfirma Wolters een bloemlezing van Nederlandse poëzie en proza voor een herdruk herzag, bleek zijn bewondering eveneens, want hij vervijfvoudigde daarin het aantal bladzijden dat aan Gezelle was gewijd. Tegelijk verminderde hij het aantal aan de Tachtigers bestede pagina's met de helft.

Gezelle overleed in 1899, wat de vraag opwerpt of Brom onder de eigentijdse Vlaamse letterkundigen iemand heeft ontdekt van wie hij evenveel heeft kunnen houden. Het antwoord op de vraag is nee. Ondanks zijn voortdurende streven ter bevordering van een Nederlandse, katholieke letterkunde is op dat gebied nooit een figuur opgedoken die ook maar in de verste verte “de religieuze herstelbeweging” in literaire vorm de nieuwe eeuw in had kunnen dragen. Zoals hij voor wat het noorden betreft levenslang betreurde dat de om zijn talent bewonderde Lodewijk van Deysel zich van het geloof van zijn vader Thijm had afgekeerd, heeft hij dat voor het zuiden waarschijnlijk gedaan ten aanzien van Gerard Walschap, misschien wel de belangrijkste Vlaamse auteur van zijn generatie.

Eén keer heeft Brom een publieke aanvaring met Walschap gehad, maar dat was met de heel jonge schrijver, net weg van het grootseminarie en nog helemaal in de ban van een behoudend katholicisme, terwijl Brom daar nu juist wat meer lucht en ruimte in wilde scheppen. Het betrof de heel expressieve kruiswegtekeningen in houtskool van Albert Servaes in een kloosterkapel in Luithagen, bij Antwerpen. Rond 1920 ontstond daar een geweldige consternatie over die uitmondde in een verbodsmaatregel van het H. Officie. Walschap onderschreef in *De Beiaard* de bezwaren, maar Brom tikte hem in een tegenbeschouwing op de vingers: kunstenaars hadden vrijheid nodig, moesten zich van de smaak van het grote publiek niet al te veel aantrekken, en interventie van Rome loste al helemaal niets op.

In zijn *Beiaard* heeft Brom heel wat bijdragen van Vlaamse schrijvers opgenomen, onder meer van

Gerard Brom getekend door Jan Toorop (1925), Foto Paul Koopmans.

August van Cauwelaert, Karel van den Oever, Stijn Streuvels en Ernest Claes, die een jaar lang lid was van de redactie. Verschillende keren ook heeft Brom zich met adviezen, uitnodigingen en bemiddeling ingezet voor de belangen van Vlaamse schrijvers.

Brom was ook lid van de redactieraad van *Dietsche Warande en Belfort*, zodat hij ook Elisabeth Belpaire heeft leren kennen. Tot zijn netwerk behoorden overigens niet alleen literaire figuren, maar ook dialectoloog Jan Grauls en kunsthistorici als Jozef Muls en Leo van Puyvelde, en liedjesschrijver Emiel Hullebroeck. Als leraar had hij zijn leerlingen regelmatig diens liedjes laten zingen. Zelfs figuren als Lodewijk Dosfel en Cyriel Verschaeve hebben sporen in Broms archief nagelaten, maar toen ze politiek radicaliseerden, had Brom aan hun inbreng geen boodschap meer.

Voor de vormgeving van een katholieke letterkunde had Brom zijn hoop waarschijnlijk meer

op Vlaanderen dan op het noorden gesteld. Hoewel hij zeker niet het type van de organisatieman was, heeft hij begin jaren 1920 zelfs korte tijd met Karel van den Oever overleg gepleegd over het bijeenbrengen van katholieke literatoren van noord en zuid in geregelde samenkomsten. Maar Van den Oever draafde voor Broms gevoel te ver door met zijn ontwerp voor een vereniging met programmatische uitgangspunten, veel geestelijken en zo mogelijk veel bevoegdheden om de belangen van de katholieke letterkunde te waarborgen. Zodoende mislukte het plan.

Na jaren van voorbereiding werd in 1923 in Nijmegen eindelijk de “eigen universiteit”, de katholieke, geopend. Brom kreeg er een aanstelling voor kunstgeschiedenis en later voor letterkunde. Vanzelfsprekend werden zijn contacten op academisch niveau vanaf toen ook in Vlaanderen een stuk intensiever. Die betroffen vooral de katholieke

universiteit in Leuven en dan met name de twee priester-hoogleraren Nederlandse letterkunde Paul Sobry en zijn opvolger José Aerts, beter bekend als Albert Westerlinck. Vooral Sobry was een echte geestverwant van Brom. Hij had ook enige tijd in Nijmegen gestudeerd en was net als Brom een bewonderaar van de Engelse theoloog John Henry Newman. Op uitnodiging van deze heren is hij verschillende malen met voordrachten in Leuven opgetreden. De Leuvense connectie heeft zeker veel bijgedragen aan Broms naambekendheid in het Vlaamse onderwijs. In Gent was vooral zijn persoonlijke band met Frank Baur, hoogleraar Nederlandse letterkunde, er de oorzaak van dat hij vaak met voordrachten voor het voetlicht trad in die stad, en via Baur's uitnodiging of bemiddeling ook elders in Vlaanderen. Brom nodigde hem zijnerzijds verschillende keren naar Nijmegen uit.

Van Baur is opgemerkt dat Gezelle "zijn wezenlijkste levensleider" was. Hij was de redacteur van Gezelles verzamelde werk, en schreef langdurig aan een Gezellebiografie die er nooit is gekomen. Eén van de hindernissen die de man blijkbaar niet kon nemen was "een hinderpaal van eerder morele aard, waarin mijn wetenschappelijk geweten in conflict is met mijn verering voor Gezelle", zo liet hij Brom in een brief weten. En hij voegde eraan toe daarover met zijn Nijmeegse collega en geloofs-genoot te willen spreken. Het betrof Gezelles homo-erotische verhouding met een leerling en de gedichten die daarvan de sporen droegen. Eens trof Baur een brief aan die licht wierp op Gezelles seksuele geaardheid en was daar zo ontzet over dat hij Brom om raad vroeg: zou hij de betreffende brief maar beter niet vernietigen? Dat is niet gebeurd, hij bevindt zich nog steeds in het Gezelle-archief.

Nog andere episodes demonstreren de goede verhouding tussen de beide heren, met name Baur's voorstel aan Brom om als redacteur en auteur op te treden van delen van de door hem in 1937 opgezette eerste grote samenvatting van de letterkunde van noord en zuid, de *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*. Door een voor die tijd heel tekenend conflict tussen de katholieke en niet-katholieke redacteuren over de deels niet-katholieke en deels wel katholieke Vondel – en dus over de vraag wie over wat mocht schrijven – raakte Brom niet bij het project betrokken.

Het beeld van Brom's academische contacten zou onvolledig zijn zonder Jef Goossenaerts. Hij was de organisator van de Wetenschappelijke Congressen voor Vlaamse geleerden, die om de paar jaar werden gehouden en waarbij de deelnemers zowel in disciplineverband (talen, geschiedenis et cetera) als in algemene zittingen bijeenkwamen. Als er sprekers uit het noorden moesten worden uitgenodigd, vroeg Goossenaerts steeds Brom om advies. Beiden streefden er ook naar Vlamingen en Nederlanders naar elkaars congressen af te vaardigen. En ook dat gebeurde wel, zij het maar mondjesmaat.

Zijn levenslange inzet voor de Vlaamse cultuur en voor de versterking van de banden met het noorden hebben Brom heel wat Vlaamse en Belgische eerbewijzen en onderscheidingen opgeleverd. Een korte vergelijking op dit punt tussen noord en zuid kan helpen bij het formuleren van een afrondende opmerking.

In 1934 benoemde de Vlaamse Academie van Wetenschappen Brom tot buitenlands erelid, tegelijk met Willem Kloos. Twintig jaar later kreeg hij vanwege zijn verdiensten voor de Vlaamse cultuur tijdens een Academiebijeenkomst in Brussel de Dodoenspenning, genoemd naar de beroemde, Vlaamse plantkundige uit de zestiende eeuw. Brom werden ook twee eredoctoraten toegekend. Het eerste door Leuven in 1937, kort nadat hij een verhoopte aanstelling in Leiden en een half jaar later in Amsterdam was misgelopen. Vooral de Amsterdamse kwestie had veel stof doen opwaaien. Hij was met bijna algemene stemmen door de faculteit op de eerste plaats gezet, maar aan de Gemeente-Universiteit had destijds de Gemeenteraad te beslissen. Links en een kleine, rechts-protestantse partij gaven de voorkeur aan de nummer twee op de voordracht. Leuvense collega's hebben toen hun solidariteit met Brom getoond door hem een eredoctoraat aan te bieden. Het verband met de Amsterdamse affaire blijkt duidelijk uit de brieven van Paul Sobry aan de Nijmegenaar. Sobry had het over "een vingervijzing" van Leuven aan "de Hollandsche Universiteiten die uw betekenis moedwillig hebben voorbijgezien", en had het over Brom als iemand "wien men verleden jaar te Amsterdam zoo'n hatelijke poets gespeeld heeft". Een tweede eredoctoraat viel hem in 1953 te beurt

vanuit Gent, waar Frank Baur als zijn erepromotor optrad. En ten slotte: in hetzelfde jaar werd hem ook een hoge koninklijke onderscheiding verleend, het officierskruis in de Kroonorde. Naar de mening van een onbekende, maar invloedrijke derde was die rang echter niet hoog genoeg, zodat Brom een half jaar later verzocht werd de spulletjes weer op te sturen en in te ruilen voor de versierselen van het commandeurschap in diezelfde Kroonorde. Vermoedelijk had Frans van Cauwelaert of mogelijk ook Baur, die na 1945 korte tijd senator was geweest, zich in de procedure gemengd.

Werd de profeet in eigen land minder geëerd dan in Vlaanderen? Het lijkt erop. Wel kreeg hij ook in Nederland onderscheidingen: het lidmaatschap van de Koninklijke Academie, een onderscheiding van de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen en een koninklijk lintje. Maar een eredoctoraat is hem in Nederland nooit toegekend, evenmin als een bijzonder wetenschappelijk eerbetoon in de vorm van een prijs of iets dergelijks. En dan waren er de al vermelde niet-benoemingen in Leiden in 1935, waar Huizinga tot zijn voorstanders behoorde, maar Verwey de faculteit tegen hem had opgezet, en in Amsterdam het jaar daarna. Dat heeft de gepasseerde bijzonder hoog gezeten. In 1959 ontstond er binnen de Maatschappij voor Letterkunde in Leiden zelfs een kleine rel. Het bestuur weigerde het unanieme voorstel om aan Brom de Wijnaendts Franckenprijs toe te kennen (voor zijn *Schilderkunst en literatuur in de 16^e en 17^e eeuw*) over te nemen van een commissie onder voorzitterschap van L.J. Rogier. Maatschappijvoorzitter Bomhoff beleefde benauwde ogenblikken toen hem er in de algemene vergadering vragen over werden gesteld en als achtergrond van de weigering zelfs het woord antipapisme viel. Brom was toen al overleden. Rogier en andere bekende katholieken zegden hun lidmaatschap van de Maatschappij op.

In dit alles weerspiegelt zich het een en ander aan aarzelingen binnen “de protestantse natie” ten opzichte van de “heraut van de katholieke herleving”, vergeleken met de als vanzelfsprekend hartelijke erkenning van zijn verdiensten door de zuidelijke geloofsgenoten. Tot op het eind van zijn leven moet Brom zich van het verschil bewust zijn geweest. In zijn utopie van een katholieke overwinning op de “liberale”, verwereldlijkte cultuur had

“Groot Nederland in een katholiek jasje” een rol van betekenis te spelen. Dat hij met “Vlaanderen op z’n mooist” en met de katholieke tak van de Vlaamse Beweging op zo’n goede voet is gebleven, vormde één van de lichtpuntjes uit zijn leven en een reden om de strijd tot het bittere eind vol te houden.

Noot

(1) Dit artikel is de ingekorte en bewerkte versie van een lezing voor een Nijmeegse afdeling van de Orde van den Prince. De tekst is gebaseerd op het boek: PAUL LUYKX, *Heraut van de katholieke herleving. Gerard Brom, 1882-1959*, Vantilt, Nijmegen, 2015, 1006 p. Daarbij werd vooral gebruik gemaakt van hoofdstuk 9, ‘Buitenlandse contacten en reizen’, in het bijzonder de delen ‘De vriend van Vlaanderen’, ‘Van Cauwelaert, Leuven, Gent’ en ‘Overige Vlaamse contacten’ (pp. 605-629).